

Україна в радянський період

І. А. Фареній

УКРАЇНЬСЬКА КООПЕРАЦІЯ ВІД РЕВОЛЮЦІЇ ДО НЕПУ

У статті розглядається економічний потенціал кооперативних організацій України періоду революції 1917 – 1920 рр. і початкового періоду НЕПу.

Ключові слова: кооперація, революція, НЕП.

В історичній літературі радянських часів виробилося й тією чи іншою мірою виявляється дотепер положення про реорганізацію (а вірніше – одержавлення) у роки громадянської війни більшовицькою владою кооперативної мережі. На початку 1990-х рр. в українській науковій літературі А. Морозовим був оприлюднений висновок, що в умовах „воєнного комунізму” „юридично не існуюча кооперація фактично продовжувала існувати до переломного моменту відродження кооперативного життя”, а на початку 1920-х відбулося лише її „юридичне відновлення” [1, 41-42]. У представленій розвідці автор має намір підтвердити, запропоноване А. Морозовим, бачення започаткування кооперативного життя в роки НЕПу і на конкретних даних показати правильність його позиції щодо безпосереднього генетичного зв'язку між кооперацією доби революції та радянського періоду.

Епохи революційних потрясінь містять у собі не лише явища соціально-політичного життя. Серед сфер суспільного буття, без якої, вочевидь, соціум не може існувати, – економічна діяльність людей. Одна з його складових періоду 1917 – 1920 рр. – кооперативне господарювання. Незважаючи на криваві потрясіння, господарську розруху, фінансовий хаос та параліч транспорту, кооперація періоду революції визначала обличчя суспільного життя. Відомий радянський державний діяч Д. Мануїльський у ті роки говорив, що „специфіка українських умов починається там, де мова йде про справжню українську кооперацію” [2, 1]. У період революції кооперація не лише не призупинила свій розвиток, а й стрімко нарощувала організаційно-господарський потенціал. Кількісні показники кооперативних організацій за період 1917 – 1920 рр. значно зросли. Якщо напередодні 1917 р. в Наддніпрянській Україні діяли 9 тис. кооперативних товариств [Див.: 3, 60, 96 та ін.; 4, 20; 5, 11-12; 6, 186, 197-199 та ін.], то в 1919 – 1920 рр. їх нараховували 14 – 18 тис. [7, 1-2, 39, 42], а кількість членів кооперативів сягала майже 7 млн. осіб [8, 6].

Зміцнювалася й союзна мережа кооперації. Якщо у 1916 р. існувало близько 70 союзів кооперативів [Див.: 6, 261-262, 273-274], то у 1917 – вже близько 100 [9, 37], а на кінець 1918 і 1919 – 1920 рр. – їхня кількість коливалася в межах 200 – 250 [7, 1, 39; 10, 38; 8, 6]. У роки революції відбулося загальнонаціональне єднання кооперативних організацій України. Впродовж 1917 – 1919 рр. виникли і розпочали активну роботу всеукраїнські кооперативні союзи і центри з різних галузей діяльності.

Такий організаційно-господарський розмах кооперативного життя часів революції та громадянської війни був зумовлений специфікою економічної ситуації, що склалася на той час. Приватний сектор економіки в умовах постійних воєнних дій припинив свою активність. Державний сектор, який активно створювався радянською владою, в силу свого зародкового характеру, теж не міг дати позитивних результатів роботи. В умовах кризи товарного ринку, спекуляції, інфляції населення було вимушено будувати своїми силами власну збуто-постачальну систему, оптимальною організаційною формою якої могла бути тільки кооперація. Відомий кооперативний діяч, член правління Всеукраїнського центрального сільськогосподарського кооперативного союзу П. Діброва з цього приводу зазначав: „В час загрози національно-господарський організм міг захищати себе лише кооперативною самоорганізацією” [11, 4].

Тому не дивно, що кооперативна мережа виявила високий потенціал дієвості і поширення свого впливу на сферу народногосподарського життя. У 1914 р. частка кооперації у здійсненні загального товарообороту складала 7%, 1915 – 14%, 1916 – 32%, 1917 – за різними даними, від 32 – до 46%, 1918 – від 28 – до 40% [12, 51]. Послугами кооперативів в роки революції користувалася більшість населення України – за деякими оцінками, 20 млн. осіб [13, 64].

Інтенсивна робота кооперативної мережі дала їй можливість в умовах громадянської війни і народногосподарської розрухи акумулювати величезні матеріально-фінансові ресурси. Власні капітали та вклади населення тільки невеликої частини кооперативних союзів (Всеукраїнський центральний сільськогосподарський кооперативний союз, Київський, Одеський та Харківський союзи установ дрібного кредиту та деякі ін.) на 1920 р. оцінювалися в 10 млн. крб. золотом. Позичені капітали цих союзів також досягали майже 10 млн. крб. золотом [14, 4-5]. В умовах фінансового хаосу та інфляції кооперативні установи, мобілізавши свої господарсько-фінансові можливості, вдалися до випуску цінних паперів – „акцептованих чеків” – для їх використання в якості платіжного засобу при розрахунках між собою. Ці документи забезпечувалися поточними рахунками кооперативних організацій в Українському народному кооперативному банку і виявляли до себе велику довіру суспільства та органів влади. На подив самих же кооператорів, „акцептовані чеки” стали застосовувалися не лише в межах кооперативних структур, а як звичайна грошова одиниця, яку населення назвало „кооперативні гроші” [15, 26-27; 16, 12; 17, 17; 18, 79].

Високий рівень фінансово-економічної активності та життєздатності кооперації змусили одного з високопосадовців більшовицької партії І. Саммера визнати, що „кооперація взагалі, а споживча особливо, залишилася як єдина організація, що підтримує економічне життя країни” [Цит. за: 19, 7]. Не менш конкретним щодо кооперативних структур був Д. Мануїльський, назвав-

ши українську кооперацію – „національний український трест, що є зараз на Україні державою у державі” [2, 1].

Ця „державна” далеко не повністю припинила самодіяльне існування в умовах її реорганізації радянською владою. Новостворені, на основі використання матеріально-фінансових та кадрових ресурсів кооперації, структури, за словами відомого історика кооперації П. Височанського, який був безпосереднім учасником подій, існували „лише на папері” [19, 21]. За твердженням іншого авторитетного кооператора – В. Брука, „реорганізація кооперації на Україні, розпочата в 1920 р. і обмежена терміном у декілька місяців, затягнулася на цілий рік і більше, все-таки не була завершена остаточно навіть до 1922 р.” [20, 13]. Відомий кооперативний діяч В. Целларіус у 1927 р. писав, що лише „за невеликими винятками, і сільськогосподарські, і кредитові союзи на місцях зберегли свою самостійність” [21, 28].

Матеріали органів радянської влади свідчать, що у сільській місцевості на серпень 1920 р. ніяких заходів з реорганізації ще не проводилося [22, 33, 49; 23, 2]. Тому не дивно, що вже через місяць після опублікування спільного декрету ВУЦВК та Раднарком УСРР від 26 жовтня 1921 р. „Про сільськогосподарську кооперацію” в Україні зареєстрували свої статuti і розпочали діяльність близько 2,5 тис. сільськогосподарських кооперативів [1, 41-42]. Чи було б таке можливим, якби ті кооперативи не існували до виходу названого декрету? Реорганізація кооперативної мережі за лічені місяці, та ще й в умовах загостреної соціально-політичної ситуації на селі не могла мати відчутних результатів. Формально неіснуючі кооперативні товариства, очевидно, продовжували свою роботу, адже сільська місцевість у той період була малоконтрольована радянською владою.

Отже, у процесі реорганізації не припиняли своє існування і кооперативні товариства, і їхні союзні утворення. Символічно, що благополучно пережив реорганізацію перший у Наддніпрянській Україні союз кооперативів – Бердянський, який розпочав роботу ще в 1902 р. За повідомленням сучасника, відповідний декрет радянської влади часів громадянської війни „Бердянського союзу майже не торкнувся і союзів аж до видання нового декрету про с.-г. кооперацію пошастило зберегти функції самостійного союзу” [24, 25]. У 1920-х рр. ні для кого не було відкриттям, що тодішнє кооперативне життя є лише органічним продовженням його попередньої дорадянської історії. У 1924 р. журнал селянської кооперації «Сільський господар» з цього приводу зазначав: „Сільськогосподарська кооперація... до початку 1923 р. ... по всій Україні... носила характер реставраційний”. При цьому навіть у кадровому та ідейному контекстах „реставраційні тенденції домінували над соціалістично-революційними”, – підкреслював „Сільський господар” [25, 23].

Про безпосередній генетичний зв’язок кооперації періоду НЕПу та дореволюційної епохи красномовно свідчать повідомлення у кооперативній пресі 1920-х рр. про часи виникнення тих чи інших кооперативних організацій. Так, у 1923 р. журнал „Сільський господар”, інформуючи про стан роботи кооперативних союзів на Харківщині, не забував згадати, що засновані вони були саме у дорадянський період. Говорячи про Богодухівський союз, журнал зазначав, що він „має початок від Богодухівського с.-г. т-ва, що виникло 7 грудня 1907 р.”. Ізюмський „Союз має свій початок в Ізюмському повітовому с.-г. т-ві, що було організоване в 1912 р.”. Охтирський „Союз має початок з Охтирського т-ва сільського господарства, що було закладено 1898 р.”. „Куп’янський с.-г. союз, – писав „Сільський господар”, – був у січні 1921 р. перетворений з Куп’янського союзу

установ дрібного кредиту, організованого в жовтні 1917 р.”. Сумський „Союз має свій початок від Сумського союзу кредитових і ощадно-позичкових товариств, відкритого 1916 р.”, – повідомляв журнал [26, 28-31]. У 1925 р. „Сільський господар”, аналізуючи стан у кооперативі „Кустар-Хлібороб” на Харківщині, зазначав, що „раснувалося це т-во з початку 1918 р.” [27, 79]. Журнал „Коопероване село” у 1927 р. писав про Богодухівське сільськогосподарське кредитне товариство, яке було „організоване 1908 р.” [28, 57].

Подібною ситуація була не лише на Харківщині, а й загалом в УСРР. Бюлетень Всеукраїнської спілки споживчих товариств у 1924 р. писав, що на Поділлі „Бершадський райсоюз з 1914 р. і до цього часу під різними назвами обслуговує район” [29, 26]. Сахновщанське сільськогосподарське товариство на Полтавщині, за словами „Сільського господаря”, „бере свій початок від т-ва „Праця”, що було засноване 1918 р.” і „набуло сучасного вигляду... в грудні 1922 р.” [30, 80]. „Сільськогосподарська кооперація західної частини Сумщини, – писав той же журнал у 1925 р., – об’єднується з Лебединським райсільгоспсоюзом”, який „існує з 1918 р.” [31, 46]. Про Олександрійський союз споживчих товариств „Кооперативний бюлетень” повідомляв, що він „розпочав свою діяльність до реорганізації кооперації по декрету 20-го березня 1919 р. 1 січня 1918 р.” [32, 18]. Журнал „Українська кооперація” в 1923 р. писав про Старобільський сільськогосподарський кооперативний союз у Донецькій губернії: „Він організувався... в 1916 р.” і „не був злитий зі споживчою кооперацією”, – тобто, взагалі не піддався дії декрету радянської влади про реорганізацію кооперативної системи [33, 108]. У тому ж році і журнали про інший кооперативний союз повідомлялося: „Луганський сільськогосподар. кредитовий союз кооперативів розпочав свою діяльність в 1917 р. під назвою „Слов’яносербський кредитовий союз кооперативів” [34, 142]. Про Бердянське кредитне товариство „Винороб” журнал „Сільський господар” писав, що воно „засноване 1917 р.” [35, 79].

Навіть гордість радянської влади – колективні землеробські господарства 1920-х рр. – також вирости з дорадянських часів. Так, сільськогосподарська артіль „Надія” в с. Дворічний Кут на Харківщині розпочала свою історію з 1918 р., коли, за словами одного з місцевих мешканців, „як блискавка пронеслася в... селі думка про колективне господарювання”. Щоправда, „чобіт денікінщини роздушив цю молоду артіль”. Однак „1920 р. був організований громадський обробіток землі” і вже „восени 1922 р. ... зорганізувалася міцна артіль під назвою „Надія” [36, 30]. Схожа доля була і в комуни „Незаможник” у с. Юрківці на Катеринославщині. Колективне господарство розпочало роботу в 1919 р., але „господарською війною це молоде починання було зруйноване. Члени пішли в Червону армію... В 1921 р. мобілізовані товариші повернулися додому і знову заклали колектив” [37, 22-23].

Досвідчений читач-історик може дорікнути автору цієї статті, що в 1919–1920 рр. більшовицькою владою вживалися заходи, часто брутальні, зі створення псевдоколективних землеробських господарств і радянська преса могла їх видавати за справжні колгоспи, засновані в період громадянської війни. Проте, література часів НЕПу, у тому числі й кооперативна, ще не набула повної заангажованості і відносно легко говорила про справжні реалії суспільного буття. Тому не варто зараховувати інформацію про артільні починання 1919–1920 рр. як суто пропагандистський витвір. Для переконливості наведемо ще один приклад, який стосується артілі, створеної навесні 1918 р., коли радянською владою вона заснована бути не могла. У 1926 р. „Сільський госпо-

дар” повідомляв, що „10 квітня 1918 р. ...13 родин селян-бідняків” взяли за „товариську обробку землі” на хуторі Бовин (Ніжинщина), „де й тепер існує т-во” [38, 33].

Кооперативні організації в умовах радянської влади аж ніяк не намагалися приховувати своє дореволюційне минуле. У 1920-х рр. було звичайним явищем відзначати роковини кооперативних установ, не забуваючи при цьому їхнє дорадянське походження. Так, у 1924 р. відзначало своє п’ятиріччя Алчевське робітниче споживче товариство, що розпочало діяльність у 1919 р. За повідомленням журналу „Донецький кооператор” за 1923 р., робота зі створення цього кооперативу розпочалася ще в часи „реакційної влади гетьмана Скоропадського” і він „пережив повністю громадянську війну на Україні і до 1920 р. знаходився під ударами реакційних властей німців, Скоропадського і Денікіна”, а також „пройшов період воєнного комунізму та важкі неврожайні роки” [39, 36-37]. Власне історія Алчевського споживчого товариства – типова доля тодішніх кооперативів.

Десятиріччя своєї роботи у 1925 р. не забула відсвяткувати Полтавська спілка споживчих товариств. У ювілейному виданні спілки пафосно підкреслювалася органічність її дореволюційного походження та пореволюційних реалій. „Десятирічний ювілей Полтавської спілки, – говорилося у вступі до книжки, – є свято перемоги соціалізму під керівництвом Комуністичної партії та її проводаря Володимира Ілліча Леніна” [40, 4]. У 1927 р. цілком офіційно відзначив 25-річчя своєї діяльності згадуваний Бердянський кредитний кооперативний союз [Див.: 41, 84].

Не дивно, що в 1920-ті рр. українська кооперація поставила питання про повернення їй коштів, забраних радянською владою у період громадянської війни, а отже, дорадянська епоха кооперативного життя зовсім не була чужою для пореволюційних часів, навіть, в суто офіційній площині. Вже у серпні 1921 р. Всеукраїнський з’їзд споживчої кооперації постановив „клопотати... перед Раднаркомом УСРР про повернення кооперації цінностей, що їй належали до видання декрету 20 березня, маючи на увазі всі цінності, як товарні, так і сировину, заготовлену на власні кошти кооперацією” [42, 15]. Згодом було поставлено питання й про компенсацію за борги Німеччини українським кооперативним центрам дорадянських часів – Дніпросоюзу та Українбанку [43], передачу коштів останнього в „Дейч-банку” до Всеукраїнського кооперативного банку, який діяв в УСРР [44], а також частки цінностей Московського народного банку, вивезені під час громадянської війни за кордон [45]. Звичайно, в цьому можна побачити лише гонитву радянської влади за коштами. Однак саме величезний фінансово-економічний та організаційний потенціал української кооперації змусив визнати її суспільну значимість і сформувати ставлення до неї як до цінності, що не підвладна завзятим політико-ідеологічним схемам більшовицької партії.

Потужний кооперативний організм, сформований в умовах соціального катаклізму 1917 – 1920 рр., послужив основою розвитку кооперації у пореволюційний період. Кооперації належить велетенська заслуга в нормалізації соціально-економічного життя після тривалої розрухи, зумовленої світовою і громадянською війнами та революційним безладом. Збережений і примножений потенціал кооперативного руху дореволюційної-дорадянської епохи безпосередньо зумовив позитивні наслідки радянської економічної політики. Радянська кооперація 1920-х рр. – це кооперативні організації, створені до і під час революції, це кооперативні кадри, виховані в дорадянські часи, і навіть кооперативна ідеологія. Теорія кооперативного соціалізму, взята на озброєння комуністичною партією, мала цілу

плеяду авторів зовсім небільшовицького походження – М. Балліна, М. Левитського, М. Туган-Барановського та ін.

Кооперативні досягнення дореволюційних часів служили орієнтирами для розвитку радянської кооперації періоду НЕПу. У лютому 1924 р. голова Раднаркому УСРР В. Чубарь зазначав: „Нині с.-г. кооперація має значно менше підприємств і коштів, ніж до революції, й ми мусимо відбудовувати те, що було зруйновано під час жорстокої горожанської війни” [46, 20]. А в 1928 р. журнал „Радянський селянин”, аналізуючи стан справ у залученні коштів населення на вклади до кредитної кооперації, констатував: „...наша кооперація відстає щодо збору селянських коштів проти довійськової кооперації більш як у 10 раз” [47, 27]. Доба «горожанської війни», за визнанням тодішніх експертів, також давала добрий приклад для радянських часів. За підрахунками П. Височанського, у 1921 – 1922 рр. обороти правобережної контори Всеукраїнського центру споживчої кооперації вп’ятеро були меншими, ніж у Полтавської спілки споживчих товариств за 1918 р. [48, 24].

Враховуючи все вище зазначене, є підстави констатувати: реорганізація радянською владою кооперативної мережі в 1920 р. була передусім політико-економічним проектом, що мав ідеологічне обґрунтування, існував у законодавчій площині, але фактично не був втілений у практику соціально-економічного життя. Проблеми утвердження більшовицького режиму, а згодом принципів зміни у внутрішньополітичному курсі, передусім розгалужена в організаційно-господарському та галузевому відношенні кооперативна система з велетенськими (як для тих умов) торговельно-економічними можливостями та величезною кількістю людей, дозволили українській кооперації пережити руйнівні плани більшовицького радикалізму.

Загалом кооперація впродовж всього періоду революції та громадянської війни забезпечувала збереження продуктивних сил країни, визначила безпосередні соціально-економічні наслідки революційних перетворень 1917 – 1920 рр. і характер подальшого розвитку країни. Кооперація значною мірою стримала руйнівний вплив революційної боротьби та повномасштабних воєнних дій і не дала остаточно зупинити народногосподарське життя. Кооперативна мережа з її матеріально-фінансовими ресурсами, організаційними структурами та управлінськими кадрами – один з небагатьох осередків економічної діяльності, який залишився країні після соціально-політичних потрясень і став основою для відновлення повноцінного соціально-економічного життя.

1. Морозов А.Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу. – Черкаси, 1993.
2. Центральний державний архів громадських об’єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 378.
3. Стопневич Б. Споживча кооперація на Україні. – Полтава, 1919.
4. Позичкова кооперація на Україні // Наша кооперація. – 1914. – № 1.
5. Українська кооперація в 1913 році // Наша кооперація. – 1914. – № 2.
6. Фареній І.А. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. – Черкаси, 2008.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 213.
8. ЦДАВОУ. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 195.
9. Височанський П. Коротка історія кооперативного руху на Україні. – Х., 1925.
10. Союзи й кооперативи на Україні // Сільський господар. – 1919. – № 7.
11. Діброва П. Передова // Сільський господар. – 1919. – № 11.

12. Фомицкий В. Кооперация в условиях НЭПа // Украинська кооперація. – 1923. – № 1/2.
13. Мохор П. Од Баліна до Леніна. Етапи розвитку кооперативної думки на Україні. – К., 1924.
14. Соболев М. Фінансове становище сільськогосподарської кооперації // Сільський господар. – 1923. – Ч. 7.
15. З життя банку // Бюлетень Українського народного кооперативного банку. – 1920. – № 1.
16. К-й Ф. Чергові питання в житті «Українбанку» // Бюлетень Українського народного кооперативного банку. – 1920. – № 1.
17. Хотовицький М. Чекова система в кооперації // Бюлетень Українського народного кооперативного банку. – 1920. – № 1.
18. Кооперативна хроніка // Сільський господар. – 1920. – № 1 – 12.
19. Височанський П. Начерк розвитку української споживчої кооперації: В 2 ч. – Катеринослав, 1925. – Ч. 2.
20. Брук В. Пять лет жизни левобережной кооперации (1917–1922) // Украинский кооператор. – 1922. – Ч. 4–5.
21. Целларіус В. Етапи розвитку с.-г. кооперації на Україні (Спогади, враження та підсумки) // Коопероване село. – 1927. – № 20.
22. ЦДАВОУ. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 196.
23. ЦДАВОУ. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 195.
24. Макаровський О. 25 років союзного будівництва на Україні (До ювілею Бердянського союзу) // Сільський господар. – 1926. – № 24.
25. Мохор П. Сільськогосподарська кооперація на Київщині // Сільський господар. – 1924. – Ч. 7.
26. По с.-г. союзам Харківщини // Сільський господар. – 1923. – Ч. 8–9.
27. Двурічно-Кутянське кустарно-промислове т-во „Кустар-Хлібороб” // Сільський господар. – 1925. – Ч. 9–10.
28. Христенко М. Богодухівське с.-г. кредитове т-во (на Харківщині) // Коопероване село. – 1927. – № 2–3.
29. Л. М-кий. З діяльності Бершадського райсоюзу // Кооперативний бюлетень. – 1924. – № 14.
30. Матійченко О. Сахновціанське с.-г. товариство // Сільський господар. – 1925. – Ч. 7–8.
31. Периферія Лебединського сільгоспосоюзу. Загальні відомості // Сільський господар. – 1925. – Ч. 15–16.
32. Л.М-ко. Александрійський райсоюз // Кооперативний бюлетень. – 1924. – № 14.
33. Немчинів Т. Старобільський райсельгоспосоюз (Донецької губернії) // Українська кооперація. – 1923. – № 7–8.
34. В. В. Луганський союз сільськогосподар. кооперації // Українська кооперація. – 1923. – № 4–6.
35. Ліухін В. Бердянське кредитове с.-г. т-во „Винороб” // Сільський господар. – 1925. – Ч. 7–8.
36. А. Б. Артіль „Наоія” (Село Дворічний-Кут на Харківщині) // Сільський господар. – 1925. – Ч. 17–18.
37. Незаможник. Комуна „Незаможник” // Сільський господар. – 1924. – Ч. 15.
38. Грицененко М. Один із нездорових колгоспів Ніжинської округи // Сільський господар. – 1926. – Ч. 15–16.
39. Пять лет существования Алчевского рабочего многолабочного кооператива «Вперед к коммуне» // Донецкий кооператор. – 1923. – № 10–12.
40. Десять років існування Полтавської райспілки. 1915–1925. (З нагоди ювілею). – Полтава, 1926.
41. До ювілею Бердянського союзу // Коопероване село. – 1927. – № 4–5.
42. Всеукраїнський съезд уполномоченных Вукопспилки 16–22 августа 1921 г. // Бюлетень Одеського губернского союза потребительских обществ. – 1921. – № 5–6.
43. Представництво української кооперації за кордоном // Сільський господар. – 1923. – Ч. 13–14.
44. Возвращение Украинбанку денег из немецких банков // Донецкий кооператор. – 1923. – № 2.
45. Ол. Н. Одержання укр. кооперацією паїв був. Московського народного банку // Сільський господар. – 1924. – Ч. 15.
46. Промова Голови Раднаркому тов. Чубаря // Сільський господар. – 1924. – Ч. 5.
47. Демченко Л. Селянство повинно зміцнити с.-г. коопера-

цію // Радянський селянин. – 1928. – № 6.

48. Височанський П. О кооперативній торгівлі // Журнал Киевского губернского экономического совещания. – 1922. – декабрь.

Fareniy I.A. The Ukrainian co-operative societies from the revolution to the new economic politics. In the article the economic potential of the co-operative organizations of the Ukraine in the period of the revolution of the 1917th – 1920th and the initial period of the new economic politics is examined.

Keywords: co-operation, revolution, new economic politicians.

О. В. Вільховик

ЧЕРВОНЕ КОЗАЦТВО ТА ВСТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена висвітленню ролі Червоного козацтва у більшовицькій інтервенції на землі України. Проаналізовано його національний склад та функції.

Ключові слова: Червоне козацтво, бригада, корпус, В. Примаков.

У сучасних умовах закономірним є зростання інтересу до історичних проблем, які не знайшли об'єктивного відображення в радянській історіографії. Особливе місце серед таких тем займають події громадянської війни та створення більшовиками власних збройних сил – Червоного козацтва на території України впродовж 1917–1930 рр. Створене в кінці 1917 р., Червоне козацтво виросло з невеликого загону у 12-полковий кінний корпус і відіграло помітну роль у процесі боротьби за встановлення і зміцнення радянської влади на землях України.

Історіографія теми не є численною. Здебільшого, вона представлена працями радянських істориків. Серед них І. Дубинський і Г. Шевчук, які докладно проаналізували створення Червоного козацтва, його чисельність, склад військових підрозділів, частин і з'єднань, акцентувавши, що червоні козаки завжди опинялися на передньому краї громадянської війни. Праця ґрунтується на спогадах І. Дубинського, який під час громадянської війни був командиром кавалерійської дивізії Червоного козацтва [9]. У контексті громадянської війни Червоне козацтво розглядав І. Рибалка, наголошуючи на провідній ролі більшовиків у його створенні [4].

Історіографія радянського періоду української еміграції представлена книгою З. Стефаніва. Він зазначає, що більшовицька влада була встановлена “силами московської регулярної армії в складі 30 тисяч доброго війська, набраного з колишньої гвардії, матросів і московського робітництва” [1]. Червоне козацтво, на його думку, відіграло допоміжну роль і складалося з неукраїнського населення великих міст України.

Сучасні дослідники фрагментарно звертаються до цієї теми, розглядаючи її у контексті української революції чи громадянської війни. Так, Я. Тинченко вважає, що війна Української Центральної Ради з більшовиками виникла через протистояння двох ідей: національної та соціалістичної. Він робить спробу визначити чисельність та склад військ УЦР та Радянської влади, зокрема і Червоного козацтва, на кожному етапі боротьби [15]. Помітне місце займають і праці В. Солдатенка, який наголошує на внутрішніх соціальних причинах падіння Центральної Ради та вказує на необґрунтованість твердження про численні регулярні війська, в тому числі і Червоного козацтва, якими нібито Рада Народних Комісарів на початку 1918 р. завоювала Україну [13].

Належну оцінку радянським збройним силам періоду громадянської війни дав А. Здоров, провівши аналіз мемуарно-історичних праць учасників національно-визвольних змагань 1917–1918 рр., зокрема відзначив, що 25 грудня датується перша документальна згадка про Червоне козацтво – в документах штабу народного